

УДК: 373.2 - 056.264:81"342.21

ПОСТАНОВКА ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ МОВЛЕННЯ -О-, -У- У ДІТЕЙ

Гаврилова Н.С.

кандидат педагогічних наук, доцент
Камянець-Подільський національний
педагогічний університет

У статті представлено методику постановки голосних звуків мовлення -о-, -у-, яка передбачає організацію та проведення логопедичної роботи у три етапи: підготовчий, постановки та автоматизації звуків мовлення.

В статті представлена методика постановки гласних звуків -о-, -у-, которая включает организацию и проведение логопедической работы на трёх этапах: подготовительном, постановки и автоматизации звуков речи.

The article is devoted to presentation of the methodics of position the vowels -о-, -у-, that includes organization and realization of logopedic work in three stages: preparing, posing and automatization of speech sounds.

Ключові слова: постановка звуків, логопедичний масаж, артикуляційна вправа, логопедична гра.

Ключевые слова: постановка звуков, логопедический массаж, артикуляционное упражнение, логопедическая игра.

Key words: position of sounds, logopedic massage, articulative exercise, logopedic game.

Порушення вимови голосних звуків мовлення -о-, -у- в логопедичній практиці зустрічаються не часто. Такі вади, найчастіше виявляють у дітей зі складними паралічами та парезами в області периферійного відділу мовленнєвого апарату (при дизартрії), зі складними порушеннями будови артикуляційного апарату (при ринолалії). А також правильну вимови цих фонем доцільно стимулювати у дітей з вадами інтелекту та при алалії. Кожна з цих категорій дітей потребує індивідуального підходу, щодо організації корекційної роботи по постановці звуків мовлення.

Зокрема, логопедична робота по подоланню вад вимови -о-, -у- при ринолалії та дизартрії переважно здійснюється у три етапи. Метою першого етапу корекційного навчання є підготовка органів артикуляції до постановки цих звуків мовлення. Першою цільовою установкою на шляху формування правильної артикуляції цих фонем з огляду на яку спочатку спрямовують логопедичну роботу - це формування лабіалізації губ.

Контрольна вправа, якість виконання якої вказує на необхідність організації корекційної роботи у цьому напрямку – «трубочка». Якщо цю позицію дитина не утворює чи утворює з помилками, тоді рекомендовано провести підготовчу роботу по її формуванню. Ця робота проводиться з урахуванням того, наскільки і яким чином є порушеною у дитини артикуляційна моторика.

При наявності млявого тону м'язів обумовленого паралічами та парезами, чи функціонально слабкого колового м'яза рота логопедична робота спрямовуватиметься на його активізацію. З цією метою спочатку проводять логопедичний масаж, який забезпечує формування пасивного рівня готвності. Перший етап спрямований на формування активності м'язів щік. Переважно масаж у цій області проводиться пальцями рук, інколи зондами (рис. 1). Проводиться у двох напрямках: а) спочатку від середньої лінії обличчя до скронь (рис. 2) з використанням легких прийомів поглажування та

сильніших – розтирання з переступанням, натискання, пощипування з метою розігріву, активізації м'язів; б) у зворотньому напрямку – від скронь до середньої лінії обличчя (рис. 3) з використанням легких прийомів погладжування чи легкої вібрації з метою розслаблення. Надається у роботі з дітьми з гіпотонусом перевага сильнішим прийомам

та проведенню масажу в активізуючому напрямку (від центру обличчя до скронь), які сприяють покращенню лімфообігу та обігу крові, а також за допомогою яких відбувається подразнення нервових рецепторів, що розташовані близько до поверхні та у глибоких шарах шкіри та м'язової тканини.

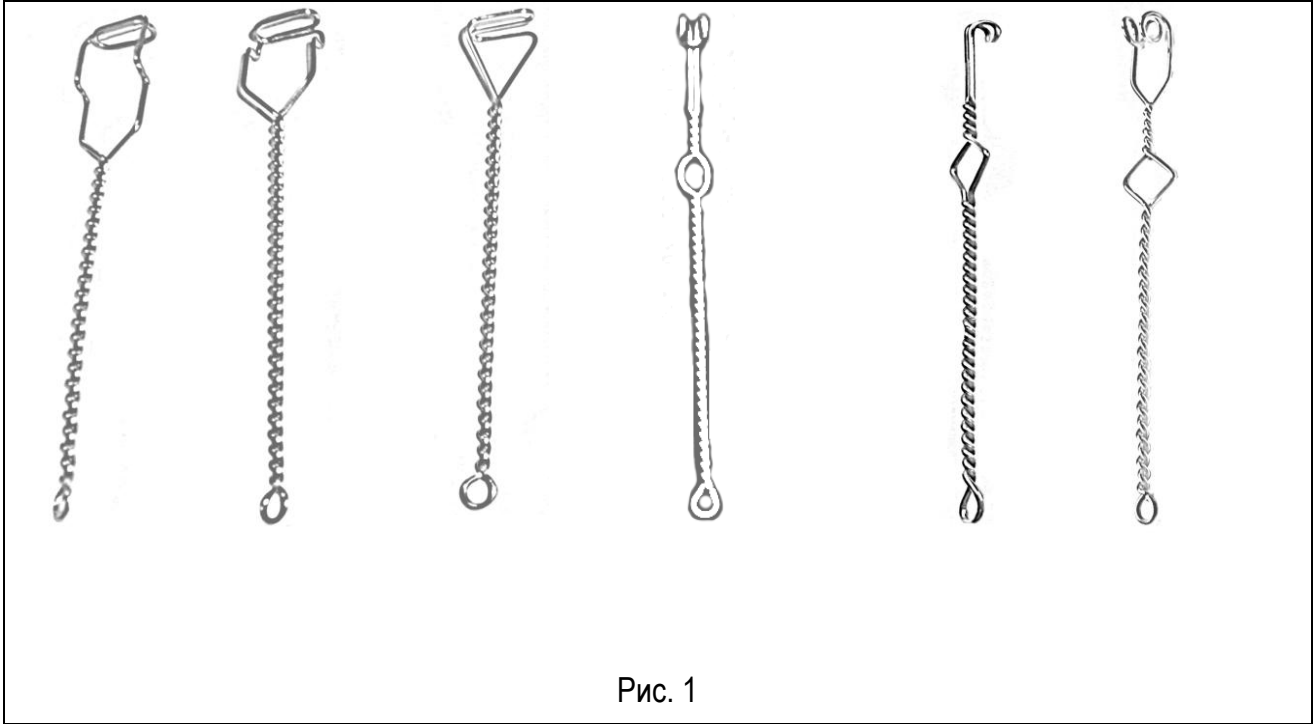

Рис. 1

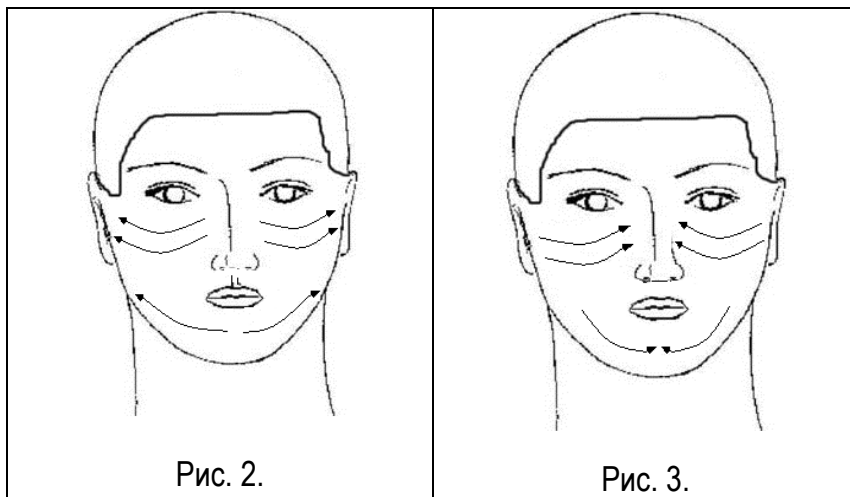

Рис. 2.

Рис. 3.

Другий етап при проведенні масажу спрямований на розігрів колового м'яза рота. Для цього логопедична робота проводиться пальцями рук чи спеціальними зондами (рис. 4) по колу за годинниковою стрілкою (рис. 5), або від середньої лінії над верхньою та під нижньою губою до кутиків

губ та у зворотньому напрямку (рис. 6). Відповідно чергують легкі прийоми погладжування з сильнішими; натисканням, розтиранням, поколюванням пощипуванням тощо. Слід пам'ятати, що в області колового м'яза рота прийоми розтирання руками проводяться з

переступанням (рис 7). Коли ж масаж проводиться зондами, рухи можуть бути прямими ковзаючими, спіралеподібними тощо (рис 8). Якщо ми працюємо

кульковими зондами чи валиком можна також використовувати прийом прокочування (рис. 9).

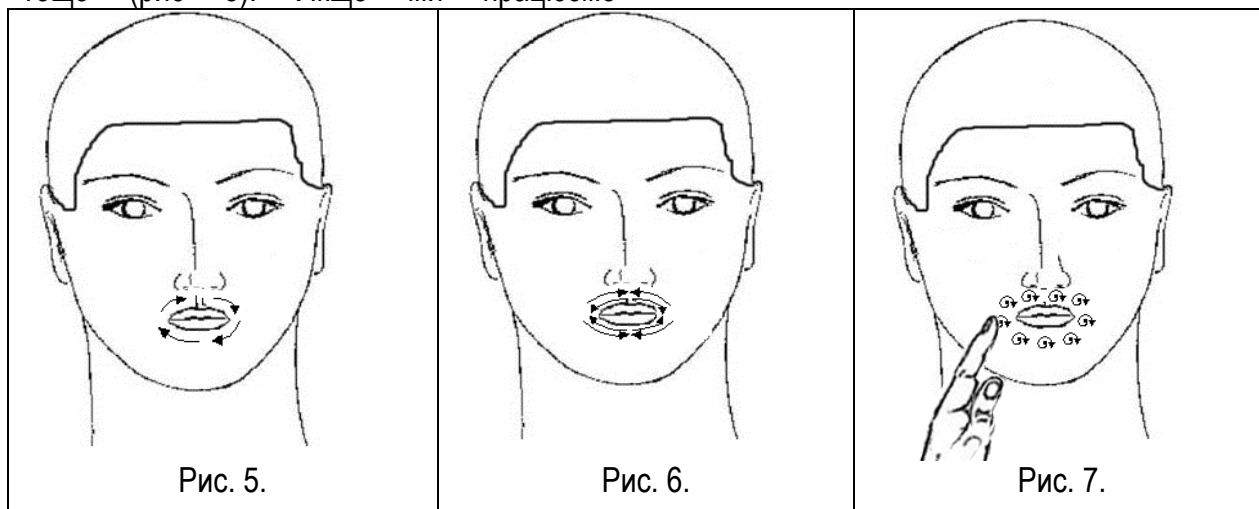

Рис. 5.

Рис. 6.

Рис. 7.

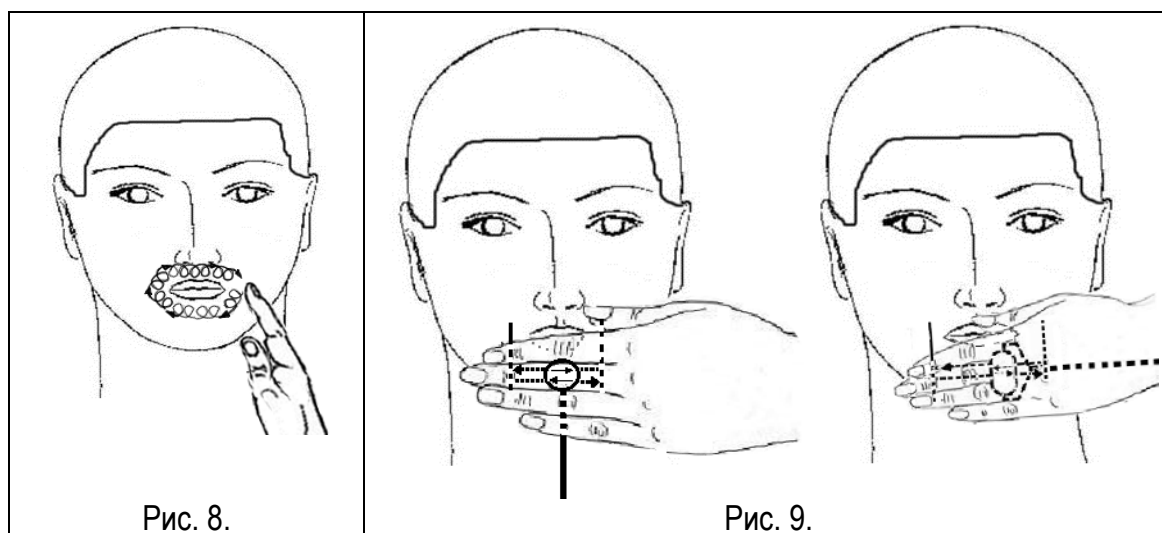

Рис. 8.

Рис. 9.

Після проведення масажу у дітей в області м'язів губ формують на *пасивному рівні позиції* качечка і трубочка. Позицію качечка при млявості тону м'язів формують поклавши боковий край великого і вказівного пальців правої руки над верхньою та під нижньою губою справа і лівої руки зліва (рис. 10). В процесі втримування позиції можна проводити глибоке розтирання, ритмічне натискання та відтягування м'язів губ (рис. 11), що сприяє підвищенню тону м'язів. Позицію трубочка

при цій же симптоматиці формують захопивши великим і вказівним пальцями однієї руки верхню губу поклавши їх справа і зліва від носо-губної складки над губою приблизно на відстані одна третина від середньої лінії до кутика губ. Так само поклавши вказівний і великий палець під нижньою губою захоплюють і її (рис. 12). Потім витягують захоплені таким чином губи вперед і відпускають. Також можна проводити натискання і перетирання губ у такій позиції.

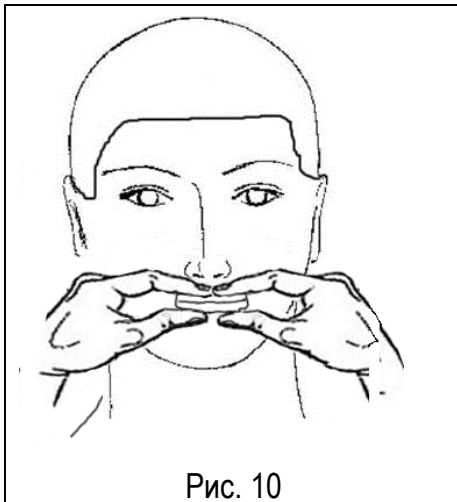

Рис. 10

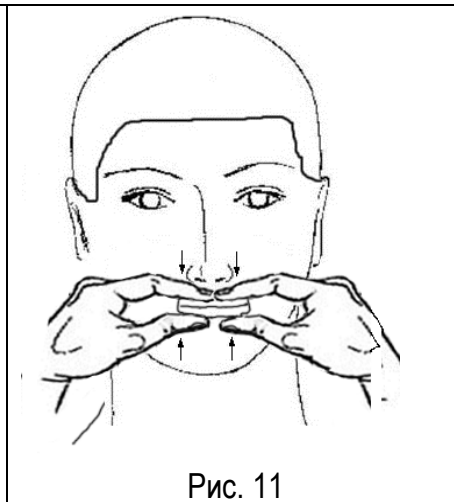

Рис. 11

Поступово формують *пасивно-активний рівень* розвитку лабіалізації губ. Утворюють на пасивному рівні у дітей позицію качечка (рис. 13) і відпускають губи пропонуючи втримувати дітям цю позицію

самостійно під лічбу. Поступово тривалість втримання позиції збільшують в середньому до десяти. Так само працюють у напрямку формування позиції трубочка (рис. 12).

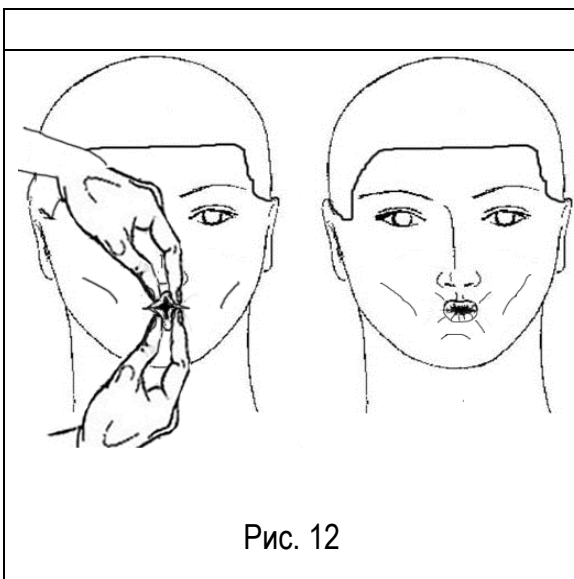

Рис. 12

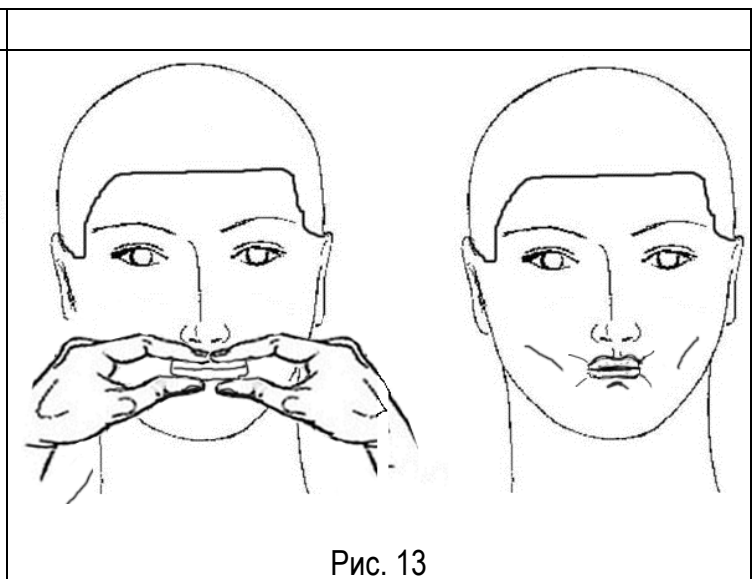

Рис. 13

На *недовільному рівні* лабіалізацію губ формують паралельно з формуванням видиху крізь витягнуті вперед губи шляхом використання таких вправ як: «втримання трубочки в губах», «подути у свисток, трубочку, сопілку тощо», «подути крізь витягнуті вперед губи на щось (на сніжинку, листок, метелика тощо) сильно чи подовжено». Замість трубочки можна використовувати олівець, корпус від ручки, свисток, сопілочку тощо. Слід пам'ятати про

те, що вони мають бути індивідуально підібраними для кожної дитини окремо, належно продезинфікованими перед використанням. Таким чином, особливості проведення ігор на даному етапі залежатимуть від підбраного наочного матеріалу та від того яку якість мовленнєвого видиху ми формуємо – сильний видих чи подовжений. Наприклад гра «Застав метелика літати» - метою якої є формування подовженого видиху крізь

втягнуті вперед губи, «Задуї свічку» - метою якої є формування сильного видиху та інші вправи. Переважно діти люблять ігри даного етапу і з задоволенням працюють і з логопедом і вдома з батьками, а тому рекомендовано їх активно підключати для продовження корекційної роботи вдома. Займатися рекомендовано недовго, але часто таким чином дитина не буде втомлюватися і їй не надійсть одноманітна робота.

На *самостійному рівні* дитині пропонують виконувати вправи перед

дзеркалом, які сприятимуть не лише лабіалізації губ, але і укріпленню їх тону: «трубочка» (рис. 14), «поплякати губами» (рис. 15), «поцілунок» (рис. 16). Вправ не мусить бути багато, але кожну з них дитині пропонують виконувати декілька разів (під рахунок), слідкують, щоб вправи вони виконували активно і не поспішаючи. Такий рівень сформованості дихальної та моторної готовності м'язів губ достатній для постановки звуків -о- та -у-.

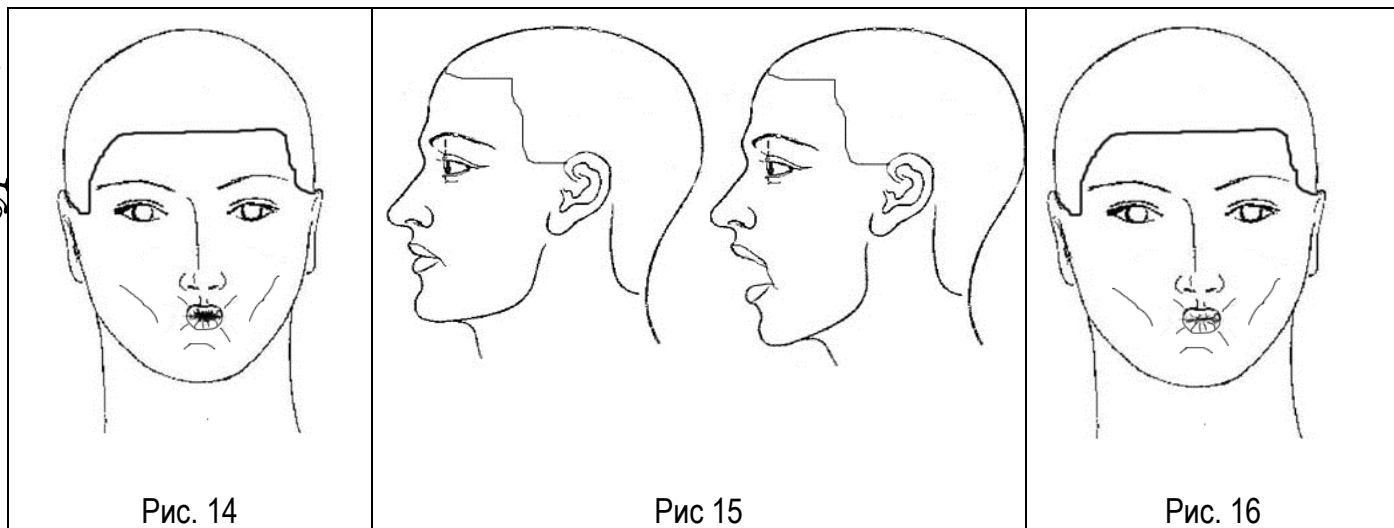

Рис. 14

Рис 15

Рис. 16

При наявності спастичного паралічу чи парезу, що характеризується підвищенням тону м'язів також проводиться підготовча робота, що передуює постановці -о-, -у-, в області колового м'яза рота, але з метою регуляції його тону. *Пасивний рівень* готовності, як і у попередньому випадку формують за допомогою логопедичного масажу.

Масаж в області м'язів щік проводиться з метою їх розслаблення у напрямку від скроней до середньої лінії обличчя (рис. 17). При проведенні масажу у дітей зі спастичним типом порушення використовують переважно легкі,

розслаблюючі прийоми: погладження та легкої вібрації (пунктирування пальцями чи легке похлопування). Цей напрямок корекційної роботи обов'язковий оскільки достатньо витягнути губи вперед можна лише розслабивши м'язи щік.

На наступному етапі проводять масаж в області колового м'яза рота. Спочатку масажують з метою розігріву колового м'яза рота по колу за годинниковою стрілкою (рис. 18), або від середньої лінії над верхньою і під нижньою губою до кутиків губ (рис. 19) чергуючи легкі прийоми – прогладження, з сильнішими – розтиранням і легким пощипуванням.

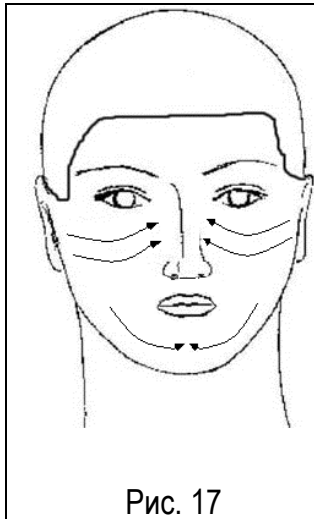

Рис. 17

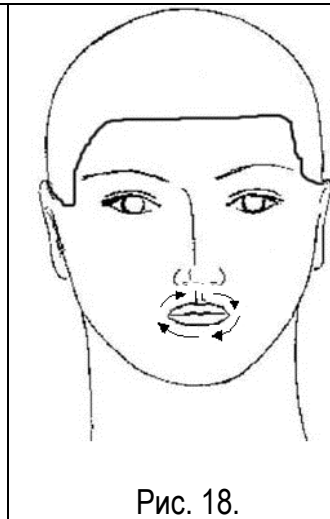

Рис. 18.

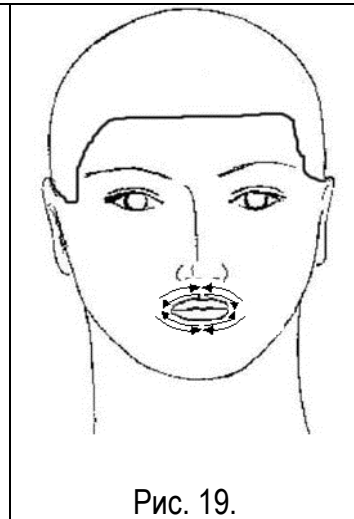

Рис. 19.

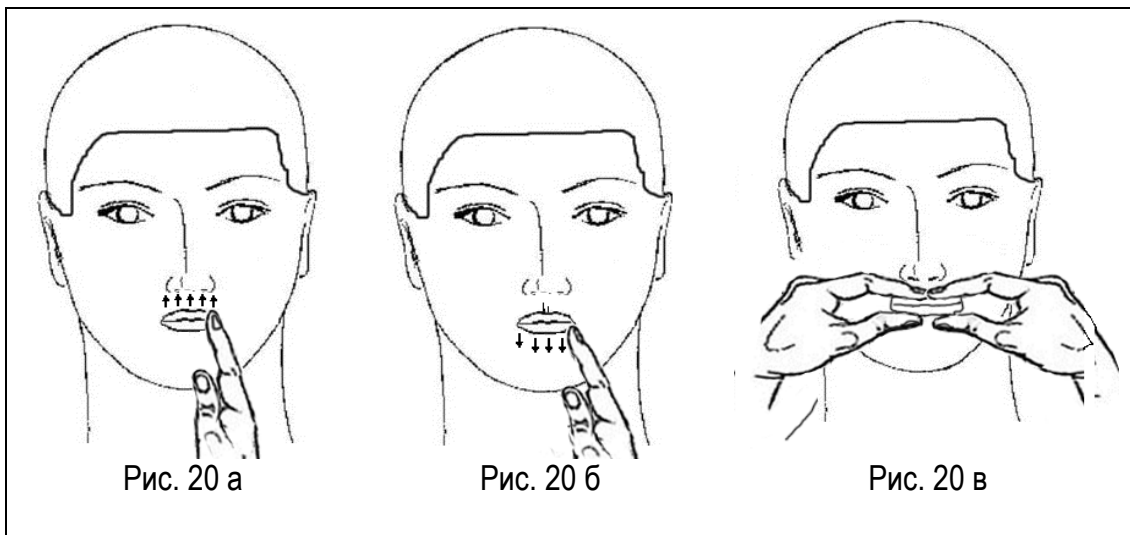

Рис. 20 а

Рис. 20 б

Рис. 20 в

Після масажу переходять до утворення у дитини на *пасивному рівні* артикуляційних позицій качечка і трубочка. При наявності у дітей гіпертонусу спочатку розслабляють коловий м'яз рота зафіксувавши пальці рук над верхньою, а потім під нижньою губою і підштовхуючи їх у напрямку вгору до носа і вниз до підборіддя (рис. 20 а, б). Лише відчувши, що м'язи розслаблені утворюють у дітей позицію качечка так як і при млявому парезі, зафіксувавши бокові краї великого і вказівного пальців над верхньою і під нижньою губою, натиснувши на них і захопивши їх пальцями рук (рис. 20 в).

З метою формування позиції трубочка на *пасивному рівні* пальці рук

фіксують справа і зліва від носо-губної складки, натискають і підштовхують їх у напрямку носо-губної складки, переступають на відстань одного пальця у напрямку до кутиків губ і знову підштовхують м'язи у напрямку носогубної складки. Так просуваються не далі ніж на 1/3 відстані від носо-губної складки до кутиків губ (рис. 21 а, б). Лише достатньо розслабивши таким чином верхню губу захоплюють її великим та вказівним пальцем і витягують вперед. Так само працюють під нижньою губою (рис. 22 а, б), а потім одночасно під нижньою і над верхньою витягуючи одночасно губи вперед у позицію трубочка.

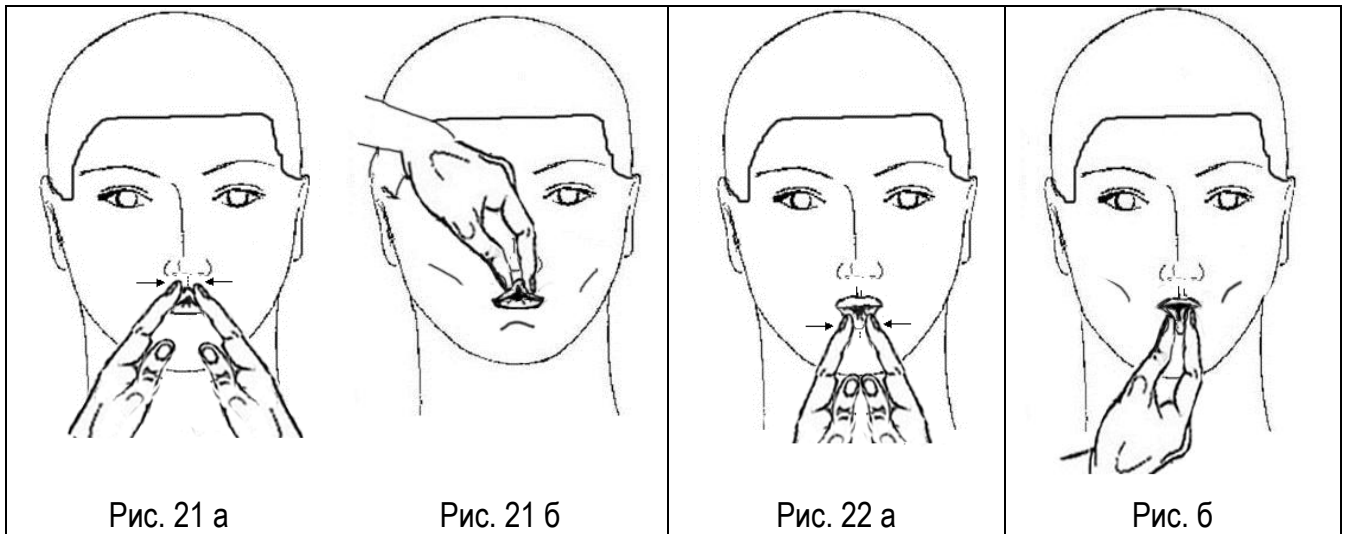

Рис. 21 а

Рис. 21 б

Рис. 22 а

Рис. б

На *пасивно-активному рівні* позиції трубочка та качечка формують у дітей так, як уже було описано попередньо, а потім пропонують дітям їх втримувати певний проміжок часу (під лічу). Якщо дитина у процесі самостійного втримування позицію змінює, її формують у неї ще раз спочатку розслабивши коловий м'яз рота, а потім витягуючи їх вперед і відпускають знову для того, щоб дитина втримувала їх повторно. Процедуру повторюють декілька разів до тих пір поки дитина не навчиться втримувати губи витягнутими під рахунок в середньому темпі до п'яти.

На *недовільному рівні* лабіалізацію губ формують так як і при наявності гіпотонусу колового м'яза рота підключаючи до процесу корекції батьків.

На *самостійному рівні* використовують ті ж вправи, що і при роботі з дітьми попередньої групи, проте виконання вправ на самостійному рівні чергують з розслаблюючим масажем колового м'яза рота, який підключають тоді, коли тонус м'язів зростає.

Наступною цільовою установкою при постановці звуків -о-, -у- є формування артикуляційної позиції «гірка». Якщо у дитини при відкриванні рота язик відтягується назад, то такої позиції

достатньо для формування вимови звуків -о-, -у-, але якщо він лежить внизу ротової порожнини чи злегка витягнутий з рота вперед і не відтягується назад хоча б на недовільному рівні, то позицію гірка потрібно формувати спеціально. З цією метою на першому етапі формують *пасивну готовність* спинки язика до утворення даної позиції, застосовуючи логопедичний масаж в області спинки язика. І при млявій і при спастичній симптоматиці, як показує наш досвід, особливості проведення масажу у цій області з метою формування у дітей позиції "гірка" будуть подібними.

Зокрема, масаж з метою формування позиції язика "гірка" проводиться у напрямку від середньої частини язика до його кінчика (рис. 23) по усій його ширині методом переступання. Для проведення масажу можна використовувати масажний зонд "сокирка" (рис. 24), постановочний зонд "гребінець" (рис. 25) та інші зонди (рис. 26), подібні на ці. З цією метою ми пропонуємо дітям широко розкрити рот, фіксуємо зонд з широкою основою по середині язика легко натискаємо і підштовхуємо м'язи назад у напрямку до кореня язика, переступаємо вперед зондом у напрямку до кінчика язика знову фіксуємо його, натискаємо і знову ж

підштовхуємо м'язи назад до кореня язика. Процедуру повторюємо до тих пір поки не доходимо трішки вище кінчика язика (рис.

27). Увесь процес формування позиції "гірка" можна повторити декілька разів до її утворення.

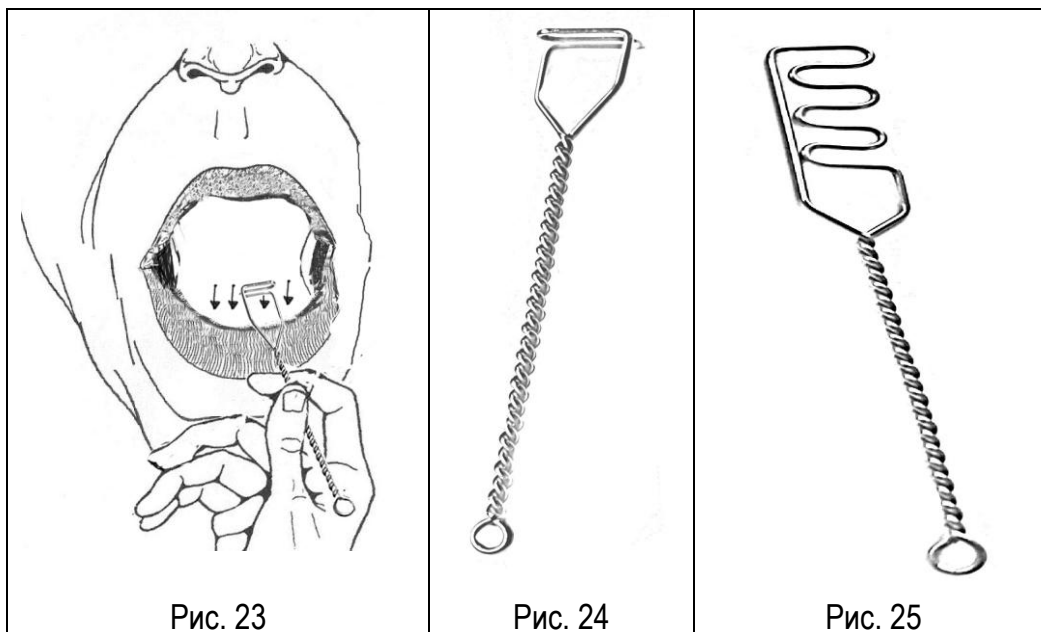

Рис. 23

Рис. 24

Рис. 25

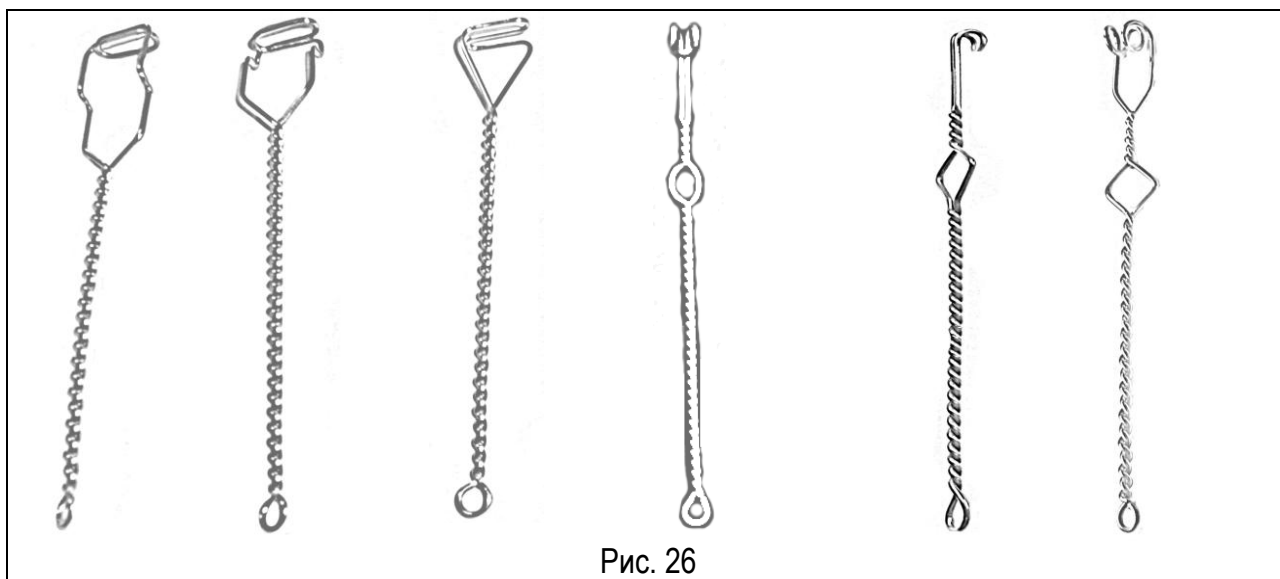

Рис. 26

На *пасивно-активному рівні* – позицію "гірка" утворюють використовуючи елементи масажу, а потім фіксують язик дитини у цій позиції, забирають зонд і пропонують втримувати її певний проміжок часу (під лічбу приблизно до п'яти). Формують також вміння відтягувати язик назад у ротовій порожнині допомагаючи собі пальцем (рис. 28).

На *недовільному рівні* – формують вміння відтягувати язик назад поступово відкриваючи рот без опори на дзеркало. Гра «Позіхни» - дитині пропонують поступово відкриваючи рот вдихати ним повітря відтягуючи язик назад так, щоб позіхнути. При цьому можна запропонувати дитині розслабитися і відхилити злегка голову назад.

На *самостійному рівні* вчать дитину утворювати позицію гірка при широко відкритому роті перед дзеркалом і втримувати її певний проміжок часу (під лічбу приблизно до п'яти) (рис. 29). Такий

рівень розвитку артикуляційної моторики язика можна вважати достатнім для постановки у дітей звуків -о-, -у-. Після чого можна переходити до постановки цих звуків.

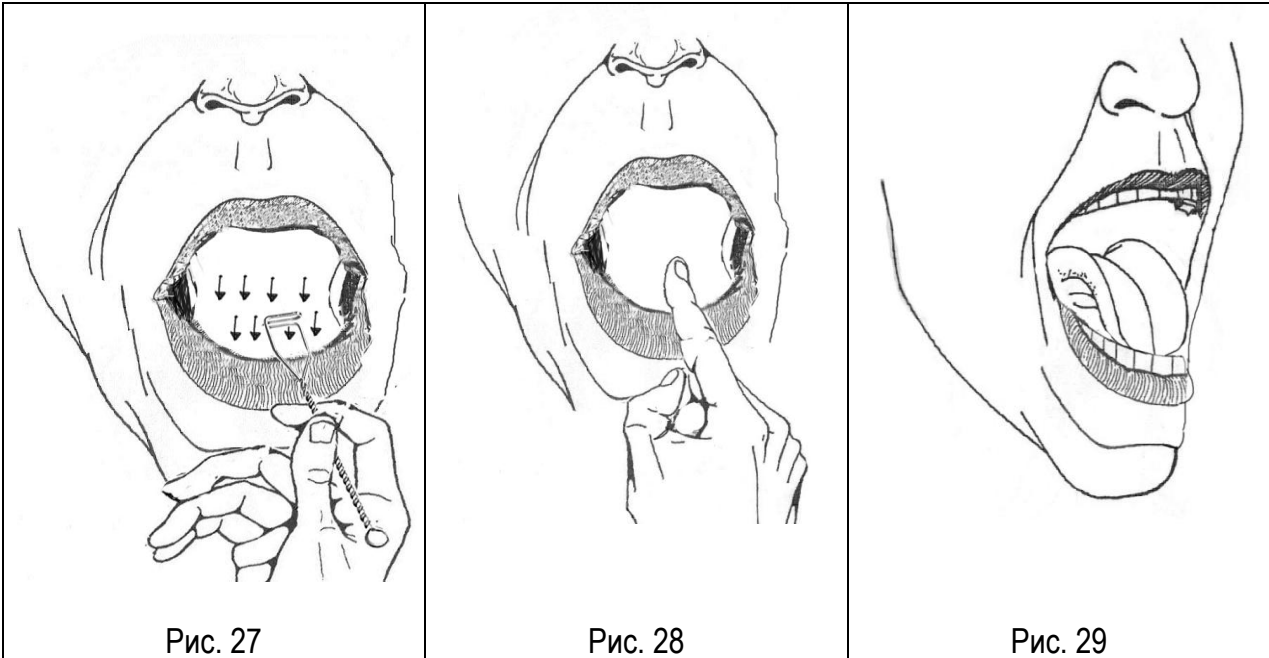

Рис. 27

Рис. 28

Рис. 29

Постановки звука -о-.

Перший варіант. Дитині пропонують подивитися у дзеркало на свої губи, округлити їх, трішечки витягнувши уперед (рис. 30) і погудіти, або подути з голосом (зразок гудіння подає сам логопед).

Другий варіант. Якщо в результаті звук виходить неправильним, тому, що дитина неправильно витягує губи вперед ми допомагаємо їй поклавши пальці боком біля правого та лівого кутиків губ, легенько натискаємо на м'язи і підштовхуємо їх вперед до утворення позиції "округлені губи" (рис. 31), а потім пропонуємо погудіти чи подути з голосом. Можна також запропонувати, щоб дитина сама своїми пальцями в процесі гудіння підштовхувала губи вперед. Зразок, як правильно це зробити подає логопед. І дитина і логопед при цьому мають сидіти перед дзеркалом і кожен одночасно повинен спостерігати за артикуляційними позиціями один одного: дитина за зразком для наслідування, а

логопед для того, щоб проконтролювати правильність виконання завдання та вчасного внесення коректив.

Третій варіант постановки використовуємо якщо звук виходить неправильним через те, що дитина недостатньо відтягує язик у ротовій порожнині від передніх зубів назад. У цьому випадку ми пропонуємо дитині широко відкрити рот, фіксуємо зонд “сокирка” трішечки вище кінчика язика (рис. 32) відсовуючи його незначно назад, пропонуємо дитині прикрити рот округливши губи витягнувши їх трішечки вперед і погудіти.

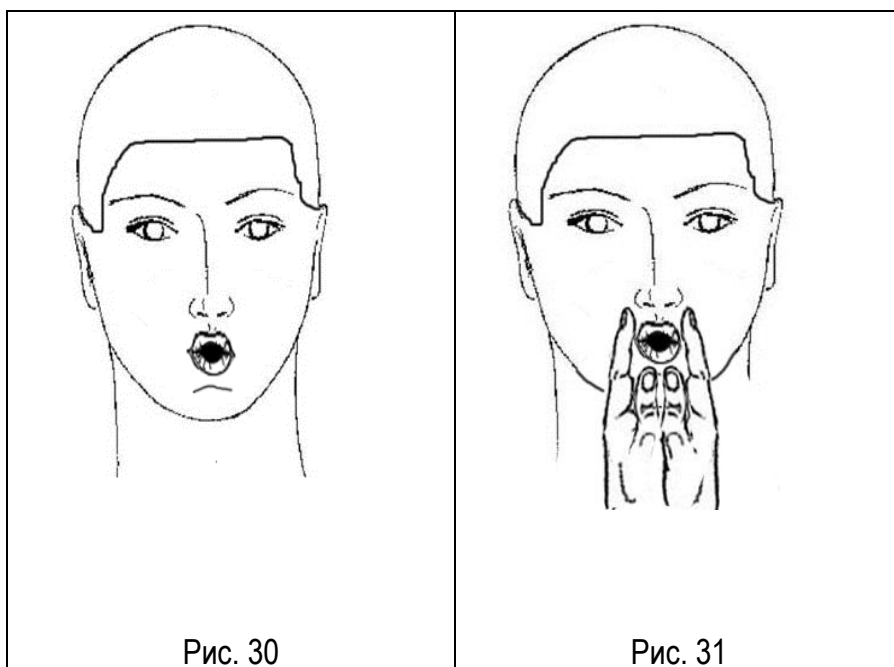

Рис. 30

Рис. 31

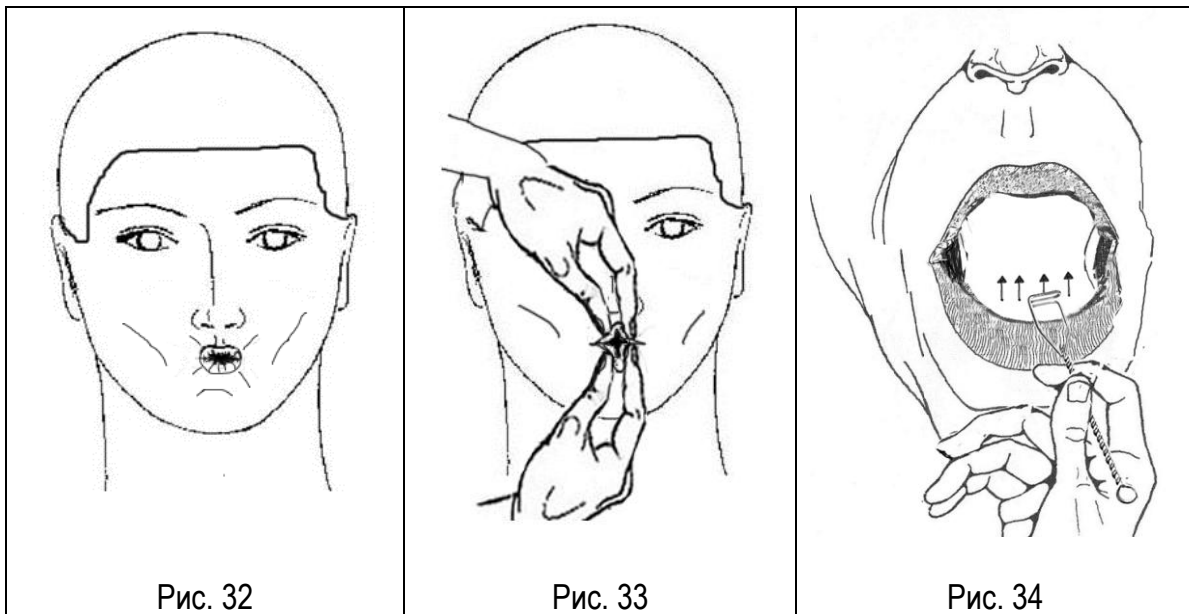
Постановка звука -у-.

Перший варіант. Дитині пропонують подивитися у дзеркало на свої губи, витягнути їх з силою уперед у позицію “трубочка” (рис. 32) і завивати як вовк, або вітер у трубі тощо, чи подути з голосом (зразок виття подає сам логопед).

Другий варіант. Якщо в результаті звук виходить неправильним, тому, що дитина неправильно витягує губи вперед ми допомагаємо їй захопивши великим і вказівним пальцями однієї руки верхню губу, а пальцями іншої руки нижню губу і витягнувши їх вперед до утворення позиції “трубочка” (рис. 33), а потім пропонуємо

завивати чи подути з голосом. Можна також запропонувати, щоб дитина сама своїми пальцями в процесі виття витягала губи вперед. Зразок, як правильно це зробити подає логопед. І дитина і логопед при цьому мають сидіти перед дзеркалом і кожен одночасно повинен спостерігати за артикуляційними позиціями один одного: дитина за зразком для наслідування, а логопед для того, щоб проконтролювати правильність виконання завдання та вчасного внесення коректив.

Третій варіант постановки використовуємо якщо звук виходить неправильним через те, що дитина недостатньо відтягує язик у ротовій порожнині від передніх зубів назад. У цьому випадку ми пропонуємо дитині широко відкрити рот, фіксуємо зонд "сокирка" трішечки вище кінчика язика (рис. 34) відсовуючи його назад, пропонуємо дитині прикрити рот округливши губи витягнувши їх з силою вперед і погудіти.

Автоматизація та стимуляція правильної вимови звуків мовлення -о-, -у- на початку відбувається за умови використання логопедичних ігор.

Гра "У лісі".

Правила проведення гри. Розставляють у приміщенні стільці далеко один від одного і пропонують дитині заховатися за одним із них. Дорослий ходить між

стілцями, а дитина кличе його "Ау". Дитина може перебігати від одного стільця до іншого і кликати дорослого. А дорослий ходить і робить вигляд, що її не чує і не бачить.

Інструкція. Ти захищаєшся за стільцем і будеш мене кликати "Ау", а я тебе буду шукати. Можеш перебігати від одного стільця до іншого, але не забувай мене кликати "Ау".

Гра "Відлуння"

Правила проведення гри. Дитині пропонують сісти напротидорослого. Їй називають з різною інтонацією звуки -о-, -у- і пропонують повторити їх так само.

Інструкція. Ми сьогодні з тобою помандруємо у гори. А в горах живе відлуння, яке усе, що чує повторює. Я тобі пропоную стати відлунням. Я називатиму звуки, а ти повторюватимеш їх.

Гра "Неслух"

Правила проведення гри. Включають музику. Дитині пропонують ходити, бігати, скакати тощо поки вона грає, а коли перестає грати перевертатися на спину і говорити голосно "Уа-уа-уа...".

Інструкція. Наша дитина сьогодні неслухняна. Хочє слухати музику, а коли вона замовкає, то починає вередувати. Я зараз включу музику і ти під неї можеш бігати, танцювати скакати. А коли я її виключу ти повинна перевернутися на спину і голосно говорити "Уа-уа-уа...".

Гра "Подорож"

Правила проведення гри. Дитину беруть за руку і водять її по приміщенні у якому розставлені на столах, на шафах, на підлозі різні реальні чи іграшкові предмети, які можна зустріти на вулиці (камінчики, машини, поїзд тощо) в лісі (зайчика, білочку, грибочка тощо), в парку (травичку, ворону тощо). В процесі подорожі спонукають дитину повторювати окремі звуки мовлення з різною інтонацією.

Інструкція. Ми зараз з тобою відправимося у подорож. О, подивися яка цікава машина. Повтори -о-. А, який колючий камінець! Повтори -а-. У-у-у, гуде поїзд. Повтори У-у-у. А тепер ми зайшли в парк. О, яка м'якенька травичка. Повтори -о-. У-у-у гуде вітер в гіллях дерев. Повтори У-у-у.

Запропоновані ігри та інші, які стимулюють вимову поставлених голосних звуків мовлення використовують у корекційній роботі до тих пір поки дитина не почне їх самостійно вживати у різних побутових ситуаціях з метою спілкування з дорослими.

Підсумовуючи розглянуту систему корекції голосних звуків -о-, -у-, слід зазначити, що на цьому етапі логопедична робота планується індивідуально з урахуванням причин, які обумовили неправильну вимову голосних звуків чи їхню

відсутність у мовленні. Таким чином, при дизартрії та у складних випадках при ринолалії процес корекції включатиме підготовчу роботу, постановку звуків мовлення, а також їх автоматизацію і введення у повсякденне спілкування. А при алалії та загальному недорозвиненні мовлення обумовленому відставанням у інтелектуальному розвитку ефективною є робота по стимуляції вимови голосних звуків мовлення за умови використання логопедичних ігор та введення їх у повсякденне спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипова Е.Ф. Коррекционная работа с детьми с церебральным параличом: Доречевой период: Кн. для логопеда. – М.: Просвещение, 1989. – 79 с.
2. Ефименкова Л.Н. Коррекция звуков речи у детей: Кн. для логопеда. – М.: Просвещение, 1987. – 200с.
3. Логопедия: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. "Дефектология" / Л.С. Волкова, Р.И. Лалаева, Е.М. Мاستюкова и др.; Под ред. Л.С. Волковой. - М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
4. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. / За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
5. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – 3-є видання, доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 160 с.
6. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. – К. 2009., 244с.

УДК: 376 – 056.

ПРОБЛЕМЫ И ПОИСК СОВРЕМЕННЫХ ФОРМ КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩЕЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОТКЛОНЕНИЯМИ В РАЗВИТИИ

Городянкина В.П.
ДНЗ № 37 ВАТ «РЖД»

У статті висвітлюються основні причини, що призводять до порушень нормального розвитку дітей та наслідки, викликані цими причинами, голови з яких – незасвоєння дітьми навчального матеріалу. Описуються сучасні форми корекційної-розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку, які мають відхилення у розвитку.

В статтє раскрываются основные причины, приводящие к нарушениям нормального развития детей и последствия, которые эти причины вызывают, главная из них – неусвоение детьми учебного материала.